

KUN-ers op Kalimantan

Dagboek Derawan

Begin oktober trok Hub. Zwart, hoogleraar filosofie van de natuurwetenschappen, naar Kalimantan (Borneo) voor een onderzoek naar waardeconflicten en actornetwerken rond de bedreigde koraalriffen aan de oostkust. Voor Vox hield hij een dagboek bij.

Tekst en fotografie: Hub. Zwart

2 oktober: Malden - Balikpapan

Ik ben op weg naar Schiphol, de eerste halte op de route naar East-Kalimantan (Borneo). Doel: een pilotstudy. Koraalriffen en zee grasvelden voor de kust van Kalimantan worden in hun voortbestaan bedreigd. Door ontbossing op het vasteland wordt steeds meer slib aangevoerd, terwijl lokale vissers chemicaliën en eigenhandig vervaardigde bommen (mengsels van kerosine en kunstmest in colaflesjes) gebruiken om hun inkomen op peil te houden. Dit paradijs voor duikers (al dan niet met een wetenschappelijke vraagstelling) en zeeschildpaddenliefhebbers is in gevaar. Is een wending ten goede mogelijk? Is duurzame visserij in combinatie met ecotoerisme een alternatief? Het onderzoek van collega Jozef Keulartz en mij betreft de menselijke factor. De aandacht gaat uit naar waardeconflicten en actornetwerken. Op weg naar Schiphol ben ik, moet ik bekennen, nog zeer verdiept in mijn eigen, Nederlandse actornetwerk. Het mobieltje staat nog aan, de knop is nog niet om. Eigenlijk is het allemaal de schuld van Piet Nienhuis, emeritus hoogleraar milieukunde. Hij nam kennis van mijn milieufilosofische casestudies, over waardeconflicten en natuurontwikkelingsprojecten in Nederland en Canada, en gaf mij het wijze advies mijn horizon eens te verbreden. In een land als Indonesië tref je heel andere condities aan. Werkt ons model daar ook? Een onderzoeksvoorstel werd toegekend door NWO en nu ben ik (ingeënt en wel) op weg naar de tropen, naar de Berau-delta om precies te zijn. In de reisgids over Indonesië van Lonely Planet lees ik onder het kopje Berau het volgende: *“Fans of Joseph Conrad – en daar reken ik mezelf toe – might prefer to think of Berau as the village Patusan featured in Lord Jim, and Sambir in Almayer’s Folly; it was the setting for both”*. De aangrijpende verfilming van *Outcast of the Islands*, broeierige koloniale tragiek in Nederlandse invloedssferen, met Trevor Howard in een glansrol als Willems, trekt aan mijn geestesoog voorbij. Langzaam wendt mijn geest zich nu toch richting Indonesië.

4 oktober: Balikpapan

We overnachten in een airconditioned westers hotel, maar zodra we deze beschermde uitvalsbasis verlaten blijken de slums dichtbij. Les 1 is dat je goed moet opletten waar je loopt. De westerse wandelaar moet zijn automatische piloot uitschakelen en zijn ogen gaan gebruiken. Vlak naast het smalle trottoir bevindt zich het open riool. Een verkeerde beweging kan

He saw a numerous and unclean crowd, living in ruined bamboo houses, surrounded by neglected compounds, on the outskirts of the island... (Joseph Conrad)

het einde van onze pilot betekenen. Bovendien worden we voortdurend aangesproken en aangeklampt: *“Selamat malam Mister.”* Er is nog een ander zintuig waarop door schone, Hollandse lichten nauwelijks een beroep wordt gedaan, maar waarvan ik de waarde en betekenis nu ga beseffen: mijn reukorgaan. In deze stad van hitte, smog, open riolen en voedselstalletjes met dubieuze etenswaren, word ik bedwelmd door een spectrum aan nieuwe, onbekende geuren. Wie zich veilig door Balikpapan wil bewegen, moet niet alleen zijn ogen, maar vooral ook zijn neus gebruiken.

He looked round at the serried trees of the forest that stood big and still and straight, as if watching him breathlessly; the very spirit of that land of mysterious forests, standing before him like an apparition... (Joseph Conrad)

5 oktober: Derawan

Een boottocht voert naar een kleine zandplaat genaamd Derawan. Het eiland valt in twee helften, twee werelden uiteen. Enerzijds is er het Dive Resort, een luxueuze verblijfplaats waar kapitaalcrachtige, wetenschappelijk geschoolde bezoekers goed gevoed worden, biertjes nuttigen en de lokale rijkdom aan waterfauna bewonderen. Er is een *turtle hatchery* (om de zeeschildpaddenpopulatie op peil te houden), een steiger met snelle boten en duikfaciliteiten, een kantoor van The Nature Conservancy (een grote Amerikaanse natuurbeschermingsorganisatie) en een kweekvijver in aanbouw. Achter de houten omheining begint echter een andere wereld: het vissersdorp. Vrolijke, lachende kinderen (*“Hello Mister”*), zelfgebouwde vissersboten, houten huisjes op palen, een schamele moskee, gammele steigers en kokosvuurtjes. Een tolk gidst ons van de ene visserswoning naar de andere. Hier voeren we onze eerste gesprekken, over het gebruik van bommen en cyanide, en over de lokale toekomstdroom: Derawan als een tweede Bali. We trekken beleefd onze schoenen uit, nemen plaats op de houten vloer en voelen ons groot, onrustig en bleek.

7 oktober: Maratua

Op dit afgelegen eiland is men minder gewend aan westerse nieuwsgierigheid. We spreken een norse visser. Onze tolk wordt steeds nerveuzer van zijn blik, die inderdaad opvallend vijandig en intimerend wordt op het moment dat het onderwerp “bommen” ter sprake komt. Het gesprek wordt voortijdig afgebroken. In andere woningen is de atmosfeer vriendelijker. Vrouwen spreiden letterlijk en figuurlijk hun zelfgeweven matten

ten toon. De lokale politiefunctiearis, met een stengun aan zijn voeten, is zeer verguld met mijn naamkaartje. Een recent project voor een kwekerij van zeewier - het befaamde agar-agar - als alternatief voor vissen met chemicaliën en bommen is jammerlijk mislukt. Misschien omdat collega-vissers uit andere dorpen doorgingen met het gebruik van cyanide, misschien wegens gebrek aan expertise. Over Nederlanders geen slecht woord. "Orang Belanda? Very good!" Te voet trekken we door een stukje oerwoud. Allengs worden de huisjes kleiner en armer. We bereiken de laatste hut, het einde van de wereld, zo lijkt het.

8 oktober: waardeconflicten

We bezichtigen een partij vis op een steiger die door een vriendelijk vissersgezin in hurkhouding wordt verwerkt. Onze gids legt uit hoe je kunt zien dat deze vissen door bommen zijn beschadigd. In Maleisië kunnen ze daarom niet op de markt worden gebracht, in Indonesië echter wel. We brengen waardeconflicten in kaart. In het dorp zijn er klachten over het Dive Resort. Het betreft een investering door externe actoren waarvan de lokale bevolking niet profiteert. Het voorstel om lokale vissers een betaalbare duikcursus te laten volgen zodat ook zij van het ecotoerisme kunnen profiteren haalde het niet. Wel heeft de overheid een aantal grote boten aan het dorp geschonken zodat ze hun actieradius kunnen uitbreiden en minder schade aanbrengen aan het plaatselijke koraal.

9 oktober: onderzoeksstijlen

We maken deel uit van een team van onderzoekers. Onze collega's hebben vrijwel allemaal een natuurwetenschappelijke achtergrond. Voor een aantal van hen is milieufilosofie een tamelijk exotisch vakgebied. Wat doen wij eigenlijk op dat eiland? We hebben geen meetinstrumenten, geen apparatuur, leggen geen preparatenverzameling aan, kunnen slechts snorkelen, niet duiken, en we kunnen niet helpen met het classificeren van naaktslakken. Omgekeerd is het voor ons soms moeilijk een scherpe lijn te trekken tussen onderzoek naar biodiversiteit en duiktoerisme. De sceptis is zo manifest dat ik graag inga op de uitnodiging om in de vorm van een korte voordracht nadere toelichting te verschaffen over vraagstelling en methodologie van ons project. Omgekeerd hebben ook wij een aantal kritische vragen aan onze bèta-collega's. Hun voornaamste doelstelling lijkt het genereren van wetenschappelijke output (publicaties in wetenschappelijke tijdschriften) te zijn. Wat is de impact en relevantie van hun onderzoek voor de lokale problematiek? Draagt hun onderzoek bij aan het behoud van het koraal, aan beschermende maatregelen en handelingsalternatieven? In ons team blijkt zich een internationaal erkende expert op het gebied van zeewier te bevinden. Zou hij die vissers op Maratua niet kunnen adviseren?

10 oktober: Tanjung-Redeb

We liften mee met een boot van The Nature Conservancy (TNC) en bereiken Tanjung-Redeb, een steenkoolstad te midden van Conrad-achtige oerwouden. Daar hebben we een afspraak met een lokale, en vervolgens met een internationale NGO, namelijk de WWF, evenals TNC een grootmacht op het gebied van natuurbescherming. Dat wil zeggen, we gaan onze aan-

dacht nu verleggen van de casestudie (de vissersdorpen voor de kust) naar de bredere context, waarin naast de overheid vooral ook NGO's een belangrijke rol spelen. We worden vooral getroffen door de competitie tussen TNC en WWF. TNC richt zich op ecosystemen ("Saving the last great places on earth"), WWF richt zich vooral op symbooldieren, op target species, in ons geval de zeeschildpad. WWF heeft betere contacten met lokale actoren, zo lijkt het. TNC staat bekend als de 'Microsoft' onder de NGO's.

11 oktober: Samarinda

Langzaam maar zeker raken we verder verwijderd van de westerse infrastructuur. Het westerse hotel met airconditioning, douches en schone lakens blijkt vol en we zoeken ons heil in een lokaal hotel; prijsverhouding 1:10. Samarinda is minder idyllisch dan de reisgids doet geloven. De hitte en de stank en het gebrek aan nachtrust beginnen invloed te krijgen op mijn gemoed. Dat de bedden reeds zijn beslapen is geen punt, maar als ik me maar even beweeg, stijgt een abominabele geur op uit het matras: zweetlucht van jaren. Slapen lukt niet en we besluiten de actuele toestand van de Nederlandse filosofiebeoefening aan een grondige analyse te onderwerpen. Na zonsopgang begeven we ons naar de rijke, westerse buitenwijk. Daar is, in een fraaie bungalow, het hoofdkwartier van TNC gehuisvest. Scott Stanley is een stereotiepe Amerikaanse wetenschapper: intelligent, professioneel, efficiënt en coöperatief. Hij blijkt over een schat aan uiterst bruikbare documentatie te beschikken.

The shadow of the evening crept up the trees, till at last the long sunbeams skimmed lightly over the topmost branches. Suddenly the light disappeared as if lost in the immensity of a great, blue emptiness. The sun had set and the forest became a wall of formless blackness... (Joseph Conrad)

13 oktober: Jakarta

Op de terugreis nemen we nog gauw een taxi naar Batavia. Een Hollands kanaal met ophaalbrug, interessante Nederlandse architectuur, fraaie gebouwen, maar de meeste in vergaande staat van verval. De slums rukken op. De oude haven is een afvalpoel. Een Nederlands sprekende gids biedt zich aan. We nemen een motorbootje naar de haven, brengen onder meer een bezoek aan een schip volgestouwd met tropisch hardhout: de cirkel is rond. De verkeerschaos in de avonden op de terugweg is moeilijk te beschrijven. Duwen, persen, afsnijden en claxonneren. Ieder voor zich. Toch bereiken we heelhuids het vliegveld, de veilige, westers-mondiale infrastructuur, een oase van welvaart en organisatie te midden van armoede en chaos, maar bij terugkeer in Nederland mis ik toch iets: waar is de hitte, waar zijn de geuren en de vrolijke stemmen: "Hello Mister, I love you too"? X